

NOI DESCOPERIRI ȘI CONSIDERAȚII ASUPRA CIMITIRULUI DE LA FÎNTÎNELE „RÎT“ (COM. MATEI, JUD. BISTRIȚA-NĂSAUD)

CORNELIU GAIU

După ce în anii 1975—1976 săpăturile arheologice cu caracter de salvare, efectuate în stânga șoselei care leagă localitățile Moruț și Fîntînele, în punctul „Rît“ (fig. 1) au dus la dezvelirea unui număr de 16 morminte de înhumație aparținând unei necropole de la sfârșitul secolului al IV-lea¹, în anul 1944 au fost reluate cercetările, prin dezvelirea unei suprafețe din dreapta drumului, pentru a se verifica eventuala prelungire a înmormântărilor în acest perimetru. Dacă la sud de șosea terenul avea aspectul unei mici ridicături prelungită prin terasa joasă a văii Iușului, la vest de șosea acesta se continuă cu panta lină a botului de deal în care depunerea arheologică se subțiază treptat² și în care înmormântările se adânceau în stratul de marnă. Au fost descoperite în acest perimetru un număr de trei morminte, care s-au notat în continuarea celor precedente, fiind stabilite limitele cimitirului (fig. 2). Chiar dacă șoseaua a distrus un număr de morminte, iar locuirea ulterioară a putut afecta de asemenea cimitirul, parcela ocupată de înmormântări arată că avem de-a face cu o necropolă destul de restrânsă.

Fără a mai reveni asupra descrierii

¹ G. Marinescu, C. Gaiu, *Dacia* NS 33, 1989, p. 125—143.

² În stânga drumului urmele arheologice sînt mult mai consistente legându-se de așezarea de pe terasa din dreapta văii Iușului unde apar materiale începînd din neolitic pînă în evul mediu timpuriu. G. Marinescu, *Apulum*, 22, 1985, p. 23; idem, *FI*, 6, 1989, p. 15. La vest de șosea au fost înregistrate trei locuințe hallstattiene timpurii dispunînd de vetre de foc mărginite de lespezi mari de gresie așezate pe muchie, dar cu un extrem de sărac inventar ceramic.

mormintelor publicate anterior dăm în continuare mormintele nou apărute urmînd apoi să facem o serie de considerații asupra ansamblului cimitirului de la Fîntînele „Rît“;

M 17. Înhumație; groapa de formă trapezoidală cu colțurile rotunjite în care era depus un schelet de adolescent întins pe spate cu mîinile pe lingă corp, capul culcat pe partea stîngă; lungime schelet: 130 cm; adîncimea de depunere — 80 cm; orientare SSE—NNV (pl. III/a).

Inventar: La nivelul genunchilor un cuțitaș din fier (pl. III/1); lângă laba piciorului stîng era depusă o falcă de porc, drept ofrandă, împreună cu un fragment de vas cenușiu zgrumțuros lucrat la roată.

M 18. Înhumație; Într-o groapă rectangulară avînd dimensiunile de 100 × 40 × 50 cm. era depus, în poziție chirchită, culcat pe partea dreaptă, un schelet de adolescent avînd coloana vertebrală puternic contorsionată și brațele aduse spre cap. Oasele bazinului erau deranjate (pl. III/b).

Inventar: Piepten din os cu mâner în formă de clopot lucrat din trei plăci găsit sub craniu. (pl. III/4); verigă din fier de secțiune ovală depusă lângă brațul drept (pl. III/5); cuțit din fier în dreapta toracei (pl. III/3); un alt cuțitaș din fier (pl. III/2) și două așchii de cremene (pl. III/6—7) găsite lângă femurul piciorului stîng.

M. 19. Înhumație. La o adîncime de —85 cm. s-au găsit oase răvășite aparținînd unui schelet de matur ale cărui dimensiuni și orientare n-au putut fi precizate.

Inventar : Fibulă romană de argint găsită pe un omoplat (pl. III/8) și o cataramă din fier cu veriga ovală (pl. III/9).

Noile descoperiri nu modifică în mod esențial constatarea și concluziile expuse anterior și nici nu aduc un material arheologic variat, dar permit o reluare a discuțiilor privitoare la ansamblul descoperirilor furnizate de această necropolă și la situația ei în contextul descoperirilor din epocă. K. Horedt a fost primul care a semnalat poziția oarecum excentrică a cimitirului de la Fintinele „Rit“ în raport cu descoperirile caracteristice culturii Sintana de Mureș — Cerneahov schițând ideea unei grupe de descoperiri în aria acestei culturi cu elemente străine³, alți autori vorbind chiar despre constituirea, sub impulsuri venite din est, unor grupe culturale distincte la periferia acestei arii culturale, în faza finală a culturii⁴.

Unul din elementele de ritual care particularizează cimitirul de la Fintinele de regula obișnuită în înmormântările Sintana de Mureș — Cerneahov este reprezentată de orientarea majorității mormintelor. Dacă în toată aria acestei culturi mormintele urmează în general orientarea N—S⁵ la Fintinele din 19 morminte doar unul păstrează această orientare, restul, excepție M 19 pentru care nu se poate preciza orientarea, erau depuse cu capul spre sud⁶.

În necropola de la Pietroasele au fost găsite mai multe morminte orientate S—N⁷. Aici depunerile funerare conțin pe lângă elemente de factură Sintana de Mureș — Cerneahov și o serie de obiecte de factură romană și altele de proveniență nord-pontică. Trei dintre morminte conțin arme de tipuri diferite : un vârf de lance, o spatha, și un pumnal cu mâ-

³ K. Horedt, *Siebenbürgen in spätromischer Zeit*, Bukarest, 1982, p. 119—126.

⁴ J. Tejral, în *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latänenzeit bis zum Frühmittelalter*, Krakow, 1992, p. 238.

⁵ I. Ioniță, *Arch. Mold.*, 4, 1966, p. 233.

⁶ O situație oarecum asemănătoare a fost înregistrată în cimitirul de la Ocnița „Dric“ unde s-au găsit patru morminte de înhumație orientate SE—NV și a căror apropiere de cimitirul de la Fântânele nu e numai geografică dar și culturală. G. Marinescu, Șt. Dănilă, *FI* 4, 1976, p. 26—27.

⁷ Gh. Diaconu și colab., *Dacia NS*, 21, 1977, p. 199 sqq.

nerul crestat. Atât pumnalul cât și fibula cu cap semicircular sînt elemente care se datează târziu, la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea⁸. Grupuri de morminte cu orientarea S—N se cunosc în Câmpia Tisei⁹, unde acestea se datează la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea, precum și în regiunea nord-pontică.

În ceea ce privește modul de depunere a cadavrelor și dispunerea inventarului funerar, cimitirul de la Fintinele „Rit“ nu se abate de la regulile și obiceiurile cunoscute în cadrul cimitirelor de tip Sintana de Mureș — Cerneahov. În cele mai multe cazuri scheletele au fost depuse în poziție întinsă pe spate cu mîinile pe lângă corp sau cu o mână pe lângă corp și cealaltă așezată pe abdomen. Se întălnesc însă și morminte depuse în alte poziții : astfel M 18 era așezat în poziție chirchită pe partea dreaptă iar un altul, M 11, deși răvășit de lucrările agricole, pare a fi fost pus într-o poziție ușor chirchită pe partea stîngă¹⁰.

Dacă la unele din schelete răvășirea poate fi și urmarea distrugerilor provocate de lucrările agricole, datorită faptului că mormintele au fost găsite la adîncimi de numai 20—30 de cm, în alte cazuri cum este M 19, deranjarea scheletului era legată de alte cauze, pentru care s-au încercat diverse explicații fără să se fi ajuns la un punct de vedere general acceptat. Faptul că obiceiul devine tot mai frecvent, devenind un fenomen aproape generalizat în epoca migrațiilor, ne face să acceptăm că mai plauzibilă ipoteza după care avem de-a face cu un anume ritual legat de dezgropări și reînnumări, practicate la un anume interval de la înmormântare.

Chiar și în lipsa unei diagnoze antropologice putem constata că necropola de

⁸ R. Harhoiu, *Dacia NS*, 32, 1988, p. 84 ; idem, *Dacia NS*, 34, 1990, p. 175 ; idem, *Musaios*, 4, 1994, p. 117.

⁹ M. Parducz, *Die etnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn*, Budapest, 1963, p. 33 ; E. Garam, A. Vaday, *Comm. Aarch.*, Hung., 1, 1990, p. 171 sqq. ; E. Istvánovits, *MFME*, 2, 1984—1985, (1991), p. 29 sqq.

¹⁰ Obiceiul este cunoscut și în alte cimitire din aria Sintana de Mureș—Cerneahov : I. Ioniță, op. cit., p. 124 ; B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, p. 125—126.

la Fântânele „Rit“ cuprinde doar schelete de adulți și eventual de adolescenți lipsind înmormântările de copii. De altfel și în cimitirul de la Sintana de Mureș din 77 de morminte descoperite doar în șapte erau înmormântați copii¹¹, raport care nu reflectă nici structura de vârstă a populației, nici rata mortalității infantile, cunoscut ridicată la populațiile din vechime, încât trebuie să presupunem fie înmormântarea copiilor în parcele separate, fie un ritual nesensizat arheologic.

Inventarul funerar chiar dacă nu atinge spectaculozitatea unora din mormintele din aria culturii Sintana de Mureș cuprinde o destul de largă varietate de piese și ofrande, aceasta în condițiile în care o bună parte din morminte au fost deranjate sau distruse fie în epocă, fie ulterior, de lucrările agricole. Cu excepția a două dintre morminte, ambele distruse și din care nu s-a recuperat nici un fel de inventar, în rest mormintele conțin diverse piese de inventar. Varietatea și dispunerea acestuia respectă reguli rituale, diferind în funcție de poziția socială, vârsta și sexul celui înmormântat.

Alături de piese de port apar o serie de ofrande și depuneri legate de credințe și obiceiuri rituale întâlnite în mod obișnuit în cimitirele acestui orizont cultural. În mai multe morminte s-a înregistrat ofrandă de carne depusă de obicei la picioarele defunctului, dar apar și morminte în care ofranda era așezată în stînga sau dreapta capului. Sacrificiile de animale obișnuite în practicile rituale din această cultură¹² sunt dovedite în cazul cimitirului de la Fântânele prin ofrande de oaie (M5), porc (M16), pasăre (M15 și M16) și câine (M8).

Cea mai numeroasă categorie de inventar o formează, ceramica. La Fântânele aceasta s-a găsit în majoritatea mormintelor. Vasele erau dispuse pe una sau pe ambele laturi ale gropii¹³, la capul sau la picioarele defunctului, fiind întâlnite de la unul la patru într-un mormânt. Acestea erau atât din categoria celor lucrate cu mâna cât și la roată.

Ceramica lucrată cu mâna prezintă printr-un număr mai mic de exemplare cuprinde o singură formă — oala de tip borcan din pastă brun-cărmizie sau negricioasă, cu fundul plat, corpul puțin bombat și buza scurtă. Un singur exemplar are aplicat pe buză un șir de alveole, restul fiind lipsite de decor. În schimb ceramica lucrată la roată este mult mai variată și cuprinde oale, străchini, castroane și căni. Acestea au fost lucrate fie din pastă fină, cenușie sau gălbui-portocalie, fie din pastă zgrumțuroasă cenușie sau cenușiu-negricioasă. Formele sunt cele obișnuite în aria culturii Sintana de Mureș — Cerneahov. Absența anumitor tipuri ceramice cum ar fi castronul cu trei torți sau amfora constatate și în cazul celorlalte cimitire din aria intracarpatică pot sprijini încadrarea acestora în etapa târzie a culturii.

Prezența fibulelor în morminte ține de moda timpului iar preferința pentru purtarea lor perechi este constatată și în acest caz. Dintr-un total de 10 morminte în care au apărut fibule în șase dintre ele s-au găsit câte două bucăți¹⁴ dispuse în cele mai multe cazuri în zona claviculelor, se purta de obicei fibula de același fel dar apar și fibule desperechiate (M3, M5).

Cele mai frecvente sunt fibulele cu piciorul întors pe dedesupt care apare în mai multe variante. Dacă varianta realizată din două bucăți este oarecum comună¹⁵ ariei Sintana de Mureș-Cerneahov cele realizate dintr-o singură bucată sunt

¹⁴ Cu toate că portul unei singure fibule este întâlnită în multe descoperiri funerare din aria culturii Sintana de Mureș-Cerneahov la Fântânele această împrejurare se poate datora și deranjării lor constatată în mormintele în care aceste depuneri au fost constatate.

¹⁵ Cele patru exemplare găsite la Fântânele aparțin unor variante diferite. Dacă perechea de fibule din M 1 are o răspândire relativ largă în aria culturii Sintana de Mureș-Cerneahov unde se datează în a doua jumătate a secolului al IV-lea, exemplarul din M 11 aparținând așa-zisului tip pannonic este cunoscut printr-un exemplar din necropolă de la Independență (B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, pl. 150/2) și alte trei într-o locuință din așezarea nr. 1 de la Bratei (L. Bârzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1979, p. 57, fig. 11).

¹¹ K. Horedt, *op. cit.*, p. 112.

¹² I. Ioniță, *op. cit.*, p. 239.

¹³ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 137.

apariții de excepție în acest areal¹⁶ dar au o largă răspândire în nordul și centrul Europei¹⁷. Exemplarele de la Fântânele lucrate din bandă lată de bronz (p. V—1—2) se datează la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea¹⁸. În mormântul N3 o astfel de fibulă apare alături de o cataramă cu placă prelungă (fig. 4/4) văzută ca un eventual prototip al cataramelor cu placă trilobată din epoca hunică¹⁹ și o limbă de cure (pl. IV/5) din bronz cunoscute în mediul sarmatic din nordul Mării Negre din secolul al III-lea²⁰, dar care se răspândesc în Europa centrală la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea²¹. Cea de-a doua fibulă din mormântul amintit este de tipul celor cu piedică laterală (pl. V/5) cunoscută în mediul cerneahovian în secolul al IV-lea²². În câmpia Tisei astfel de piese sunt datate la sfârșitul secolului al IV-lea²³.

Perechea de fibule cu semidisc din M13 (pl. V/10—11), aparține unui tip de fibulă răspândit în aria culturii Sintana de Mureș-Cerneahov fiind datat în ultima treime a secolului IV și la începutul se-

colului V²⁴. Exemplarele de la Fântânele au marginile semidiscului crestete imitând decorul policrom, caracteristic epocii hunice, ceea ce permite datarea lor în jur de 400.

Pentru fibulele din fier aflate în M6 și M15 precizarea tipului de care aparțin este greu de stabilit datorită stării proaste de conservare. Mai probabil, perechea de fibule din M6 aparține tipului cu portagrafa laterală²⁵. O datare mai precisă a acestora este greu de stabilit. În general fibulele din fier sunt apariții sporadice în descoperirile din această perioadă²⁶ și sunt datate în general în secolul al IV-lea, dar continuă să fie folosite și în secolul următor²⁷.

Prezența unor antichități romane fibule, monede în mormintele datând din epoci mai târzii, cum este și cazul fibulei de tipul celor cu genunchi din M19, databilă în secolele II—III, s-a constatat și în cazul altor necropole: Lețcani, Bandu de Câmpie, Noșlac²⁸, nu are sub raport cronologic nici o relevanță²⁹.

Aceeași varietate de tipuri, ca și în cazul fibulelor, o constatăm și în privința pieptenilor depuși în mormintele din cimitirul de la Fântânele³⁰. Au fost găsiți un număr de șase piepteni dispuși fie în zona capului (M8 și M18), pe piept (M1), în stânga corpului la nivelul genunchiului (M5 și M9) sau într-unul din vasele cu ofrandă (M11), atât în mormintele de femei cât și de bărbați.

Considerat mai timpuriu, tipul de piepten cu mâner semicircular (pl. IV/3) s-a găsit la Fântânele în trei dintre mormintele (M1, M9 și M11) din care două exemplare cu apucătoarea simplă, iar cel de-al

¹⁶ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 139, nota 29; C. Preda, *Callatis, necropola româno-bizantină*, Buc., 1980, p. 36. Sântana de Mureș, în M 46 un exemplar din fier stă împreună cu o fibulă cu semidisc care se datează în a doua jumătate a secolului al IV-lea (I. Kovács, *Dolg Cluj*, 3, 1912, p. 297, fig. 62. Cele mai apropiate analogii sânt cele din cimitirul nr. 1, de la Bratei (L. Bârzu, *Cultura materială a populației autohtone din Transilvania în sec. IV—V. Cimitirul nr. 1. de la Bratei*, București, 1973, p. 63, pl. 25/3—4).

¹⁷ J. Szydlowski, *Arch., Austr.*, 63, 1979, p. 21 sqq.

¹⁸ J. Tejral, *Arch., Austr.*, 72, 1988, p. 225; E. Garam, A. Vaday, *op. cit.*, p. 171.

¹⁹ M. Kazanski, R. Legoux, *Arch., Méd.*, 18, 1988, p. 34; M. Kasznski, *Arch., Méd.*, 22, 1992, p. 198.

²⁰ J. Teejral, *Arch., Baltica*, 7, „Peregrinatio Gothica“, Lodz, 1986, p. 203, 210, fig. 10/9, 13—15 și harta 1.

²¹ C. Bloșiu, *Arh., Mold.*, 8, 1975, p. 213, fig. 20/11; Gh. Diaconu, *Târșușor*, fig. 13/17; J. Szydlowski, *Przegl., Arch.*, 25, 1977, p. 115, fig. 12; J. Tejral, *Probleme...*, p. 238; V. Bierbrauer, în *Die Völker an der mittlern und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*, Wien, 1980, p. 135; fig. 15/4.

²² G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 139.

²³ A. Vaday, *Antheus*, 17—18, 1988, p. 89—90; E. Istvanovits, *op. cit.*, p. 117, fig. 8/4, 1991.

²⁴ M. Kazanski, *Arch., Méd.*, 14, 1984, p. 8; M. Kazanski, R. Legoux, *op. cit.*, p. 31.

²⁵ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 139.

²⁶ I. Kovács, *op. cit.*, p. 287, fig. 46/7. Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 65, pl. 112/3; C. Preda, *op. cit.*, p. 36—37.

²⁷ D. Teodor, *Arh. Mold.*, 12, 1988, p. 206—209.

²⁸ C. Bloșiu, *op. cit.*, p. 213, 257, fig. 20/3; I. Kovács, *Dolg. Cluj*, 4, 1913, p. 340, 416, fig. 60/2; M. Rusu, *Dacia NS*, 6, 1962, p. 272, 274, fig. 2/23.

²⁹ C. Beldiman, *Apulum*, 27—30, 1990—1993, p. 187.

³⁰ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 141.

³¹ S. Thomas, *AFD*, 8, 1960, p. 92—94; G. F. Nikitina, *SA*, 4, 1969, p. 154.

treilea cu mânerul scobit. Datat în general în a doua jumătate a secolului al III-lea și prima jumătate a secolului al IV-lea³², aceștia sunt folosiți până la sfârșitul secolului al IV-lea. Prezența unor tipuri variate în cadrul unui grup restrâns de morminte arată valoarea relativă a cronologiei doar în baza acestor piese.

Pieptenii în formă de clopot (pl. IV/2) din necropola de la Fântânele (M8 și M 18) aparțin tipului 5 din clasificarea propusă de K. Horedt³³. Aria lor de difuzare o constituie în principal spațiul culturii Cerneahov dar se găsesc în egală măsură și înafara acestuia datându-se din a doua treime a secolului al IV-lea până în prima jumătate a secolului al V-lea³⁴.

Cel de-al treilea tip de piepten întâlnit în cadrul cimitirului este reprezentat de pieptenul bilateral (pl. IV/1) provenind din M5. Acest tip de piepten apare cu totul izolat în aria culturii Sintana de Mureș³⁵ reprezentând un element târziu de datare a acestor monumente. Prezența sa în provinciile dunărene în epoca romană târzie arată filiera prin care acest tip pătrunde în lumea barbară unde cunoaște o largă răspândire în secolele V—VII.

Mărgelele, prezente atât în mormintele de femei cât și în cele de bărbați, au fost găsite într-un număr de cinci morminte³⁶ din cimitirul de la Fântânele. De obicei se întâlnesc în regiunea gâtului și pe piept dar și pe abdomen. Lucrate din sticlă, cuarțit, șist sericios, cretă, os și chihlimbar cu o mare varietate de forme : globulare, tubulare, discoidale, îngemănate, fațetate și o arie de răspândire extrem de largă, sânt produse în atelierile din Imperiu de unde pătrund pe

calea comerțului la populațiile din jur. Dacă cele mai multe din formele întâlnite în mormintele de la Fântânele „Rit“ au o circulație în timp mai lungă, fiind comune în toată aria culturii Sintana de Mureș, au apărut și unele piese rare cum ar fi mărgelele de chihlimbar în formă de opt (pl. 8 IV/8) din M 11 și M 16 sau o mărghică de tip millefionidin M1. Mărgelele de tip millefiori își au originea în provinciile orientale ale imperiului, de unde sunt preluate de către populațiile barbare, fiind descoperite din regiunea nord-pontică pînă în Europa Centrală și de nord³⁷. Pentru mărgelele din chihlimbar în formă de opt analogiile nu sunt prea numeroase. Acestea sunt cunoscute în mormintele de femei din lumea germană începând din nordul până în centrul Europei³⁸ fiind considerate ca o particularitate a regiunilor centrale și răsăritene a Germaniei libere³⁹. În aria cul-

³⁷ R. Andrae, *Mosaikungenperlen Untersuchungen zur Verbreitung and Datierung Karolingerzeitlicher Millefioriglasperlen in Europa*, în *Acta Praehistorica et Archeologica*, 4 (1973), 1975, p. 101/sq.; E. M. Aleksejeva, *Anticijije busi severnovo Pricernomorja*, Moscova, 1975, pl. 3/10; M. Tempelmann-Maczynska, *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der Früher und der Früher Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Mainz an Rhein, 1985, p. 61, pl. 12; A. H. Vaday, *Autheus*, 17—18, 1988, p. 102—103. În cimitirul de la Tiszavalk cuprinzând morminte orientate S—N și în al căror inventar se găsesc fibule dintr-o bucată, arme (vârf de lance), un pinton, o sabie și un umbo de scut cu fațete), cimitir care se datează la sfârșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea, s-a găsit și o perlă de tip millefiori (E. Garam, A. Vaday, *Comm. Arch.-Hung.*, 1990, p. 171—219, p. 176, fig. 6/10). De asemenea o piesă de acest tip se cunoaște în cimitirul de la Smolin unde apare împreună cu o pereche de fibule cu semidisc și picior romboidal, o cataramă cu placă dreptunghiulară, un cercel cu cap poliedric și cercei de tâmplă cu mărgele pe fir, datat în jurul anului 400 și primele decenii ale sec. V (J. Tejal, *Mahren in V Jahrhundert*, Praha, 1973, p. 40, fig. 6/12—15; V. Bierbrauer, *op. cit.*, p. 135—136. La Mengen astfel de piese sânt dateate cu monede de la Anastasius și Iustin I (F. Garscha, *Die Alamannen in Südbaden*, Berlin, 1970, p. 216—217, pl. 18/19—38). publicat în AS, nr. 12, 1929, p. 167.

³⁸ M. Tempelmann-Maczynska, *op. cit.*, p. 81—86.

ih,ic57--u10--p)oasb

³⁹ M. Kazanski, *Antiquités Nationales*, 22/23. 1990/1991, p. 113.

³² M. Kazanski, R. Legoux, *op. cit.*, p. 18—19.

³³ K. Horedt, *op. cit.*, p. 139—140.

³⁴ M. Kazanski, R. Legoux, *op. cit.*, p. 26—27.

³⁵ Spantov (B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 223, fig. 33/2); Copazu (Crișan Mușeteanu în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 2, Călărași, 1986, p. 216—217, fig. 4/14) și Borcea (M. Nicu, S. Tău, *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 373 sqq; *ibide*, Brașov, 1981, p. 415—522.

³⁶ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 140—142.

turii Sintana de Mureș-Cerneahov acest tip de perla pătrunde în secolul al IV-lea sub influențe nordice, având o răspândire restrânsă⁴⁰. Tot prin filieră germană au pătruns și în mediu roman târziu din Britania până în regiunea pontică⁴¹. Sporadic se găsesc și în descoperirile sarmate târzii din Câmpia Tisei⁴² și în regiunea caucaziană⁴³. În necropola de la Callatis aceste perle sunt datate în al doilea și al treilea sfert al secolului al IV-lea⁴⁴. Piese similare se cunosc în cimitirul de la Csakvár⁴⁵ și Tiszadob-Szeget⁴⁶ de la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea.

Din inventarul mormântului M1 provin mai multe inele de tâmplă (pl. IV/9—19) lucrate din sârmă de argint sau de bronz având capetele alăturate, petrecute sau înfășurate, din care, pe unele erau înșirate 1—2 perle de sticlă sau chihlimbar. Astfel de piese de podoabă se cunosc atât în cimitire Sintana de Mureș-Cerneahov⁴⁷ cât și în alte arii culturale din Europa de nord și centrală ca și în regiunea nord-pontică din a doua jumătate a secolului al III-lea până la mijlocul secolului al V-lea⁴⁸. În mormântul de la Fântânele ele apar alături de o pereche de fibule cu piciorul întors pe dedesupt care se datează în a doua jumă-

tate a secolului al IV-lea⁴⁹. Astfel de piese erau purtate ca amulete cu rol magic⁵⁰ la fel ca și pandantivii semilunari din argint, găsiți în M2 de la Fântânele⁵¹, cunoscuți încă din epoca romană, atât în mediul roman cât și la popoarele barbare din afara Imperiului⁵². Exemplele din tezaurul de la Valea Strâmbă⁵³ reprezintă un bun reper pentru datarea acestora în faza târzie a culturii.

Armele se întâlnesc în cadrul culturii Sintana de Mureș-Cerneahov numai cu totul excepțional datorită faptului că la goți funcționa interdicția de a pune arme și unelte din fier în morminte. Prezența acestor categorii de piese este pusă pe seama unor elemente străine, provenind din spațiul culturii Preworsk, care au fost antrenate de migrația goților spre sud. La Fântânele „Rit“ s-a găsit, în mormântul M 9⁵⁴, un topor din fier cu lama asimetrică (pl. VI/6) alături de un piepten de tip Thomas III. Cu toate că toporul este socotită arma tradițională a goților⁵⁵ numărul exemplarelor găsite în morminte este extrem de redus (pl. VI). Cele câteva exemplare care au apărut în morminte de incinerare poartă urmele trecerii lor prin foc și a deteriorării intenționate pentru a le face inutilizabile, prezența lor având doar un caracter votiv. În descoperirile transilvănene apar în morminte de inhumatie⁵⁶ și aparțin unui orizont mai târziu.

⁴⁰ M. Tempelmann-Maczynska, *op. cit.*, p. 130—132; Anne Bartoli-Kazanski, M. Kazanski, *Travaux et memoire*, 10, 1987, p. 457; E. Istvánovits, *Acta Arch., Hung.*, 45, 1993, p. 128.

⁴¹ M. Hening, *Britannia*, 15, 1984, p. 244—246; C. Preda, *Callatis Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 59.

⁴² M. Parducz, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns*, III, Budapesta, 1950, p. 231; E. Istvanovits, *op. cit.*, p. 128; M. Kóhegyi, *Arch., Austr.*, 66, 1982, p. 129—140.

⁴³ M. Kazanski, *Antiquites Nationales*, 22/23, p. 112.

⁴⁴ C. Preda, *op. cit.*, p. 59.

⁴⁵ A. Salamon, L. Barkóczy, *Alba Regia*, 11, 1971, p. 47, fig. 11/9; idem, *Severin. Zwischen Römerzeit und Volkerwanderung*, Linz, 1982, p. 151, 155, fig. 6.

⁴⁶ E. Istvánovits, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁷ J. Werner, *BJ*, 188, 1988, p. 262—263; I. Kovács, *Dolg. Cluj*, 6, 1915, fig. 50/3—4.

⁴⁸ M. Schultze-Dörflamm, *Arch., Koresphl.*, 16, 1986, p. 347 sqq; E. Istvánovits, *op. cit.*, p. 131—132; A. Kokowski, in *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis um Frühmittelalter*, p. 218; idem, in *Schatz der Ostgoten*, Stuttgart, 1995, p. 125, nr. cat. 1134—1144, fig. 19; M. Tempelmann-Maczynska, *op. cit.*, p. 141—145.

⁴⁹ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 127, fig. 2.

⁵⁰ G. Rau, *Acta praehistorica et archaeologica*, 3, 1972, p. 154; M. Schulze-Dörflamm, *op. cit.*, p. 347—355.

⁵¹ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 140.

⁵² K. Horedt, *op. cit.*, p. 145—147.

⁵³ Z. Szekely, *Folia Arch.*, 5, 1945, p. 65; J. Tejral, *Arch. Baltica*, VII, 1986, p. 199, fig. 8/6—8.

⁵⁴ G. Marinescu, C. Gaiu, *op. cit.*, p. 143.

⁵⁵ A. Kokowski, *L'art militaire des archéologiques* în „L'armée romaine et les barbares du III-e au VII-e siècle“, Paris, 1993, p. 338.

⁵⁶ În general de dimensiuni reduse, topoare s-au descoperit la Târgușor (Gh. Diaconu, *Târgușor, necropola din secolele III—IV*, București, 1965, p. 167, pl. XVII/3), Ciumbraud (A. Dankantis, I. Ferenczi, *Materiale*, 6, 1959, p. 614), Kompanijcy (M. Kazanski, *Arch. Méd.*, 22, p. 221, fig. 4/28), Krinicki (E. A. Symonvic, *MI.A.*, 82, 1960, p. 243, fig. 3), Zurovka (V. D. Baran, B. V. Magomedov, *Cernjahovska kultura*, Kiev, 1986, p. 86) un topor cu lama asimetrică s-a găsit și în așezarea de la Budești

Prezența unor pandantivi din bronz sau argint în formă de topor sau ale unor exemplare miniaturale⁵⁷ indică popularitatea de care se bucură acest tip de armă în lumea goților.

Topoarele au o frecvență mai mare la unele triburi germane din Europa centrală⁵⁸ unde se găsesc cu o oarecare frecvență în morminte. Atribuite de K Godlovski⁵⁹ orizontului cu arme din a doua jumătate a secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea, ele sunt întâlnite și într-o serie de necropole aparținând celei de-a doua jumătăți a secolului al IV-lea și secolului al V-lea⁶⁰.

O altă regiune în care prezența armelor în morminte cunoaște o destul de mare răspândire este situată în zona Mării Negre, în Abkhazia și Crimeea unde au fost inventariate un număr de 130 de morminte în care au fost depuse diverse categorii de arme⁶¹ datate din a doua jumătate a secolului al III-lea până în secolul al VII-lea. Dacă în secolul al III-lea se cunosc numai vârfuri de lance, vârfuri de săgeți și pinteni, începând cu secolul al IV-lea categoriile de armament se diversifică fiind înregistrate săbii,

(E. A. Rikman, *Pamiatniki sarmatov: plemen' cernjahovskoi kultur.* Chișinău, 1975, p. 109, 111, fig. 28/3). Un topor fragmentar a apărut în M 34 de la Bratei (L. Bârzu, *Continuitatea*, p. 205, pl. 22/5).

⁵⁷ K. Horedt, *op. cit.*, p. 145—147; J. Werner, *BJ*, 188, p. 262—263, fig. 4/14; T. Capelle, *Die Miniaturenkette von Szilágyeomlyó (Șimleul Silvaniei)*, Bonn, 1994, p. 51—52. Un topor miniatural din fier s-a găsit în necropola de la Hănești (E. Zaharia, N. Zaharia, O. I. Sovan, *Arh. Mold.*, 16, 1993, p. 159, fig. 6/A8).

⁵⁸ H. Schach-Dörge, *Die Bodenfunde des 3 bis Jahrhundert nach chr. zwischen unterer Elba und Oder*, p. 89—90; H. Böhme, *Germanische Grabfunde des 4 bis 5 Jahrhundert zwischen unterer Elba und Loire*, München, 1974, p. 107; A. Kokowski, *L'art militaire...*, p. 338. În cadrul culturii Luboszyce au fost inventariate un număr de 51 de morminte cu depuneri de topoare în vreme ce în cadrul culturii Przeworsk acestea lipsesc aproape cu desăvârșire (M. Kazanski, *Antiquités Nationales*, 21—22, p. 122).

⁵⁹ K. Godlovski, *The chronology of the Late Roman and Early Migration periods in Central Europe*, Cracovia, 1970, p. 23—24.

⁶⁰ M. Schulze-Dörlamm, *Jahrb RGZM*, 32, 1985, p. 509—sqq; J. Szydlowski, *Przegl. Arch.*, 25, 1977, p. 111—112.

⁶¹ Iu. N. Voronov, N. K. Senkor, *Drevnosti epohi velikogo pereselenija narodov V—VIII vekov*, Moscova, 1982, p. 254—255, 129, fig. 3.

pumnale, umbo de scut și topoare de luptă. Acestea din urmă, de diverse tipuri, au fost găsite într-un număr de 54 de morminte în Abkhazia și regatul bosporean. Prezența lor în mormintele din zonele amintite a fost pusă fie pe seama populației de origine sarmatică din regiune fie pe seama unor impulsuri venite din nord din spațiul scandinav și al culturii Prezeworsk⁶². După M. Kazanski un rol important în difuzarea unora din aceste categorii de armament a fost jucat de Imperiul roman față de care populațiile din regiune se găseau în relații clientelare, prezența armelor în morminte simbolizând statutul lor politic și militar.

Pentru toporul de la Fântânele „Rit“ cea mai apropiată analogie o reprezintă mormântul de la Ciumbraud în care s-a găsit un piepten cu mâner în formă de clopot, o găleată de lemn cu cercuri din fier și un topor. Prezența găleții în mormânt dovedește și ea prezența unor elemente străine, găleata fiind una din relicvele directe ale culturii Prezeworsk de unde se difuzează în nordul Mării Negre și în regiunea Dunării mijlocii prin intermediul goților și alano-sarmaților⁶³. Prezența sa în Transilvania în morminte de înhumatie la Ciumbraud și Ocnița⁶⁴ susține infiltrarea unor elemente răsăritene în faza târzie de la sfârșitul secolului al IV-lea⁶⁵.

În mormântul 86 de la Kompanijcy apar de asemenea un topor și o găleată, din lemn, împreună cu un umbo de scut, un vârf de lance, o sabie îndoită ritual și o fibulă cu semidisc care fixează datarea acestui complex în ultimele decenii ale secolului al IV-lea, eventual chiar spre sfârșitul acestui secol⁶⁶. Un topor cu lama asimetrică provenind dintr-un mormânt tumular de la Taurapilis (Litua-

⁶² M. Kazanski, *Travaux et memoire*, 11, p. 507; Anne Bartoly-Kazanski, M. Kazanski, *op. cit.*, p. 470, fig. 12/1—7.

⁶³ J. Szydlowski, *Przegl. Arch.*, 25, 1977, p. 103—110; idem *SJ*, 42, 1986, p. 70—82.

⁶⁴ A. Dankanits, I. Ferenczi, *Materiale*, 6, 1959, p. 614; G. Marinescu, Șt. Dănilă, *op. cit.*, p. 27, pl. 7.

⁶⁵ Aceași datare târzie este susținută și de prezența unei găleți într-una din gropile rituale de la Archiud „Hânsuri“.

⁶⁶ M. Kazanski, *Arch. Méd.*, 22, 1992, p. 196 și 221, fig. 4/25—34.

nia)⁶⁷ s-a găsit împreună cu un vârf de lance și un umbo de scut cu calota fațetată⁶⁸ elemente care susțin datarea târzie și a piesei de la Fântânele. De altfel și celelalte piese din mormântul respectiv, indică o datare târzie⁶⁹.

Prin descoperirile de la Fântânele, Ocnița „Drică”⁷⁰, Archiud „Hânsuri”⁷¹, Budești⁷², a căror inventare sânt caracteristice fazei D1 în sistemul cronologic european, fază care se datează în intervalul 380—400 (410)⁷³ se conturează în nord-estul Transilvaniei o grupare care se constituie spre sfârșitul sec. al IV-lea ca urmare a modificării mozaicului etnic de la Dunărea de Jos sub presiunea

⁶⁷ A. Tautavicius, *Lietuvos Archeologija*, 2, Vilnius, 1981, p. 18—43, fig. 36.

⁶⁸ Umbourile de scut și fațetate se datează la sfârșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea fiind cunoscute în cadrul grupului Dobrodzien, în regiunea pontică și în Câmpia Tisei. R. Harhoiu, *Dacia* NS, 34, 1990, p. 181; E. Istvánovits-V. Kulcsár, *JAME*, 30—32, 1987—1989.

⁶⁹ Pe lângă un piepten cu mânere în formă de clopot în mormânt s-a mai găsit o verigă din bronz cu capetele deschise pentru care se poate aminti o excelentă replică într-un mormânt de la Trebur, pe teritoriul Germaniei, care a fost datat în jur de 400. (J. Tejral, *Arch., Baltica*, 7, p. 204, 236, fig. 13/1).

⁷⁰ G. Marinescu, Șt. Dănilă, *op. cit.*, p. 26—30.

⁷¹ Cercetări inedite Muzeul Bistrița.

⁷² *Programm Bistritz*, 1887/1888, p. 57; C. Gaiu, *Acta MP*, III, 1979, p. 536—538.

⁷³ J. Tejral, în *Die Völkerwanderungszeit im Karpatenbecken*, Nürnberg, 1988, p. 11—46; idem, în *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*, Krakow, 1992, p. 227—248; V. Bierbrauer, în *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jahrhundert*, Wien, 1980, p. 131—142; Harhoiu, *Dacia* NS, 34, p. 169—208.

hunilor (Ammianus Marcellinus, XXXI, 4.1). Aceste grupe de descoperiri sunt situate la periferia culturii Sintana de Mureș-Cerneahov cu care au multe puncte comune dar și o serie de diferențieri. Pe lângă o gamă de depuneri funerare târzii din necropolele de tip Sintana de Mureș, poziția acestor enclave sugerează parțiala lor contemporaneitate și faptul că cimitirele cerneahovene nu se încheie la 376 p. Ch.⁷⁵

Caracterul amestecat al inventarelor din această grupă târzie reflectă tocmai tulburările produse de presiunea hunică și care premerg marile mișcări de populații din perioada următoare. Încercările de identificare, pe baza compoziției mormintelor, a etnicului acestora s-au dovedit până acum puțin productive. În cimitirul de la Fântânele elemente de factură gotică stau împreună cu adausuri și elemente de ritual care se leagă de impulsuri venite din nord și din est. Probabil avem de-a face cu un grup de ostrogoți care a fost împins peste Carpații răsăriteni în aceste vremuri tulburi. Dacă atribuirea etnică a grupurilor care se constituie în această fază târzie nesigură, datarea lor la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea este susținută atât de inventarele conținute cât și de amestecul de elemente care caracterizează acest interval.

⁷⁴ Vezi harta descoperirilor la J. Tejral, *Arch. Balt. „Peregrinatio Gothica”*, 7, 1986, harta 2.

⁷⁵ M. Kazanski, *Arch. Med.*, 22, 1992, p. 191 sqq.; V. Bierbrauer, în „*I. Goti*”, Milano, 1944, pp. 44—46 și idem, în „*Peregrinatio Gothica*” *Universitates Oldsksamling Skifter Nirekké*, 14, Oslo, 1992, p. 23—25.

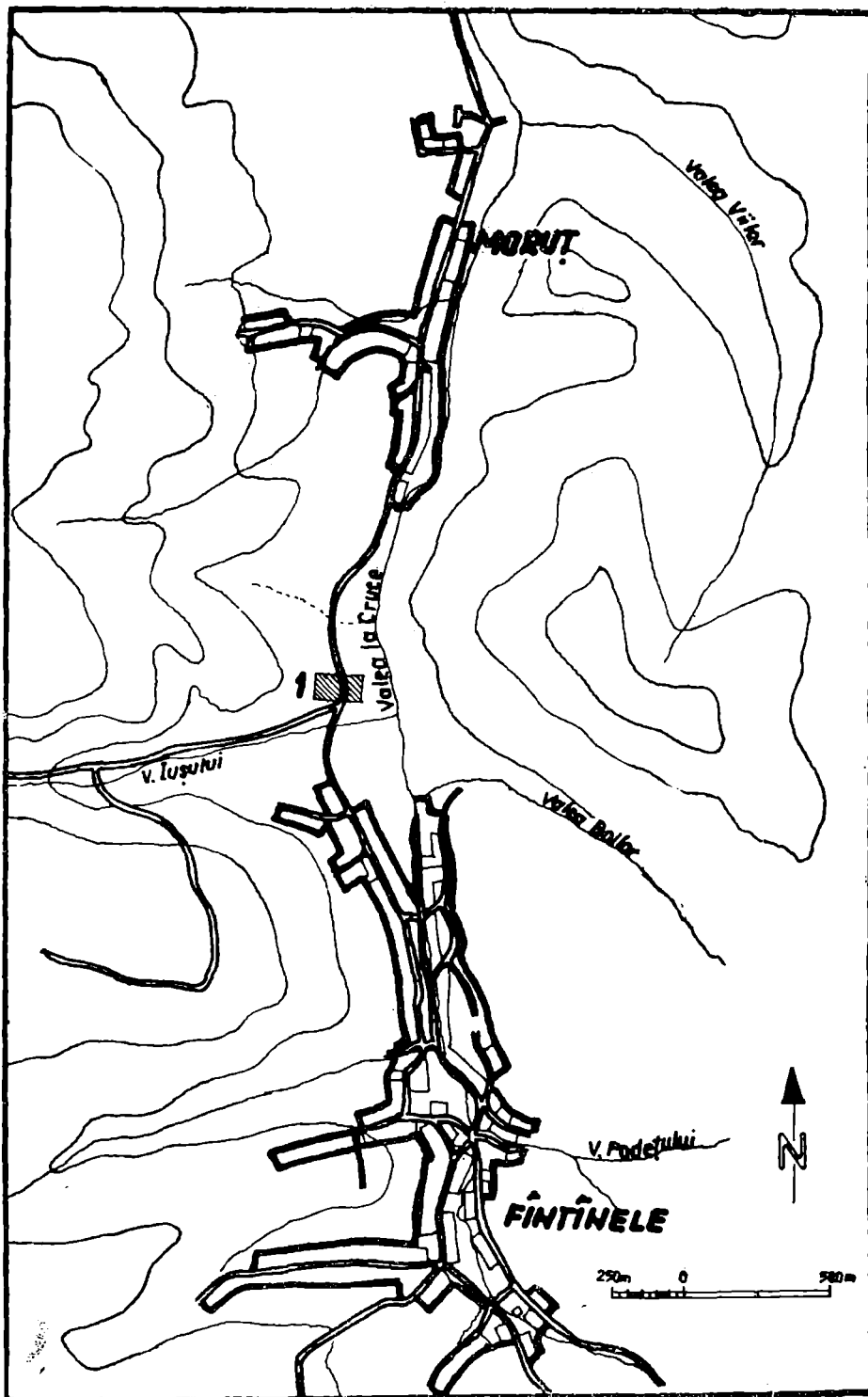

— Zusammenfassung —

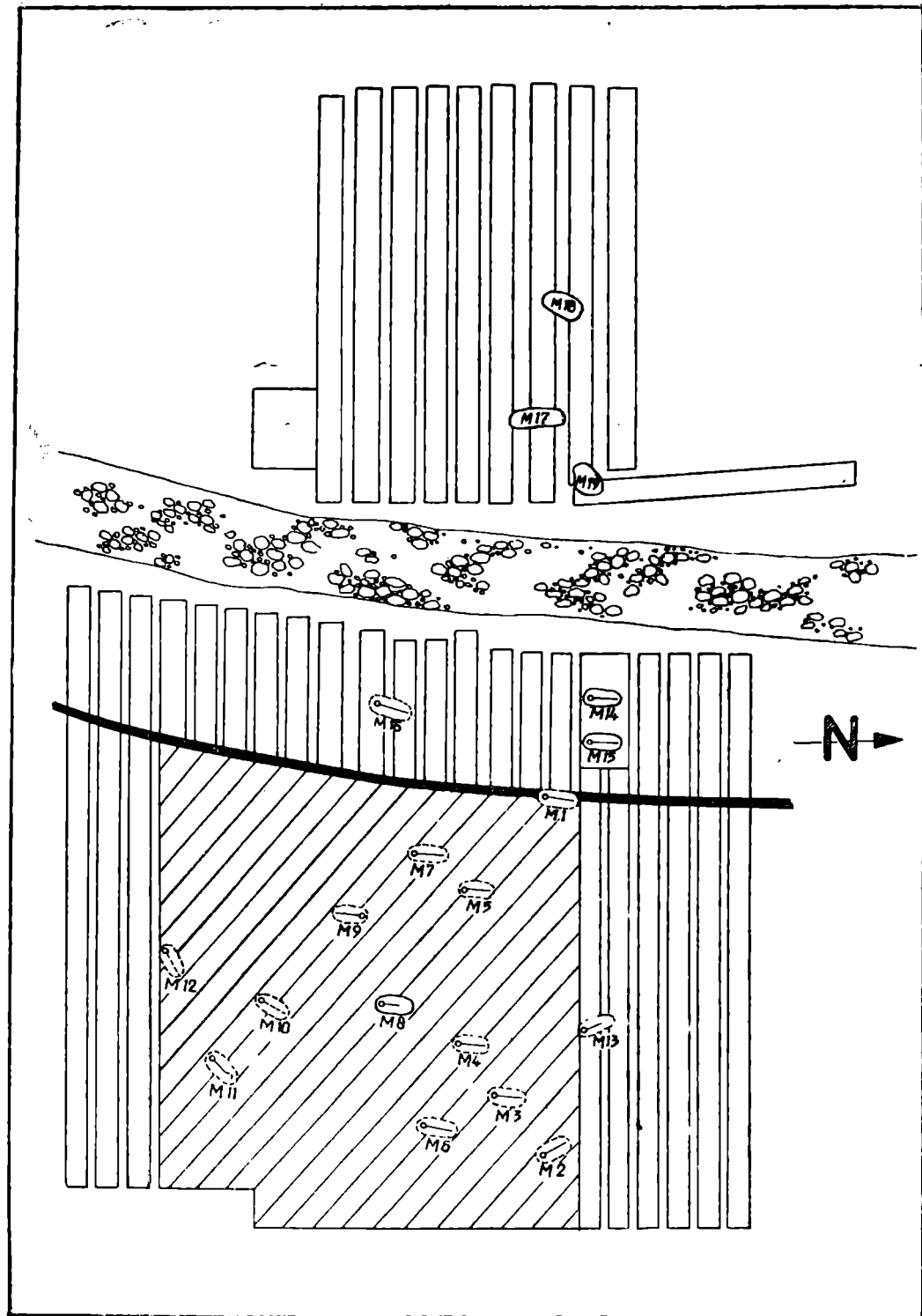
Bei den wiederaufgenommenen Ausgrabungen in der Nekropole von Fintinele-Rit wurden noch drei Gräber freigelegt, die zu denen früher veröffentlichten hinzuzufügen sind. (G. Marinescu, C. Gaiu, *Dacia NS*, 33, 1982, 1—2, pp. 125—143). Von der Gesamtzahl von 19 Gräbern, die in dieser Nekropole ausgegraben wurden, die überwiegende Mehrheit, d.h. 18, waren vom Süden nach Norden gerichtet und nur eines in die entgegengesetzte Richtung.

Die Beigaben stimmen mit denen der Sintana de Mureş — Kultur überein,

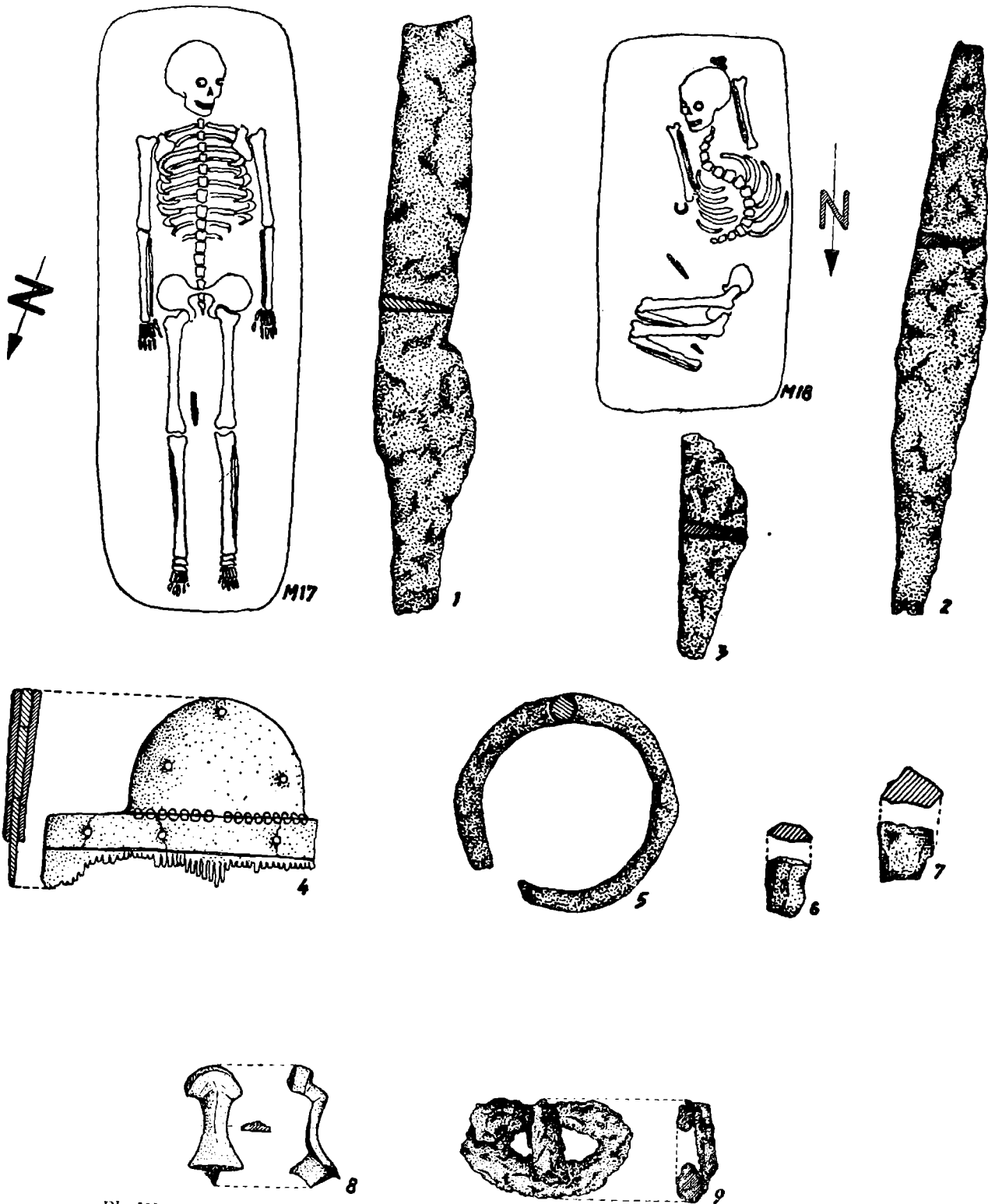
enthalten aber auch bemerkenswerte eigene Merkmale. Die Käämme weisen alle im 4. Jh. üblichen Formen auf, sie sind ein- und zweireihig, bei den einreihigen ist der Griff oder nur erhöhte Mittelteil gewölbt. Es wurden Bronzefibeln mit halbrunder Kopfplatte, ein- und zweigliedrige Fibeln mit umgeschlagenem Fuss und solche mit geschlossenem Nadelhalter getragen. Ein Schnallenring ist grösser als die in der Sintana de Mureş — Kultur üblichen, ungewöhnt sind auch eine Eisenaxt und Bernsteinberlocken.

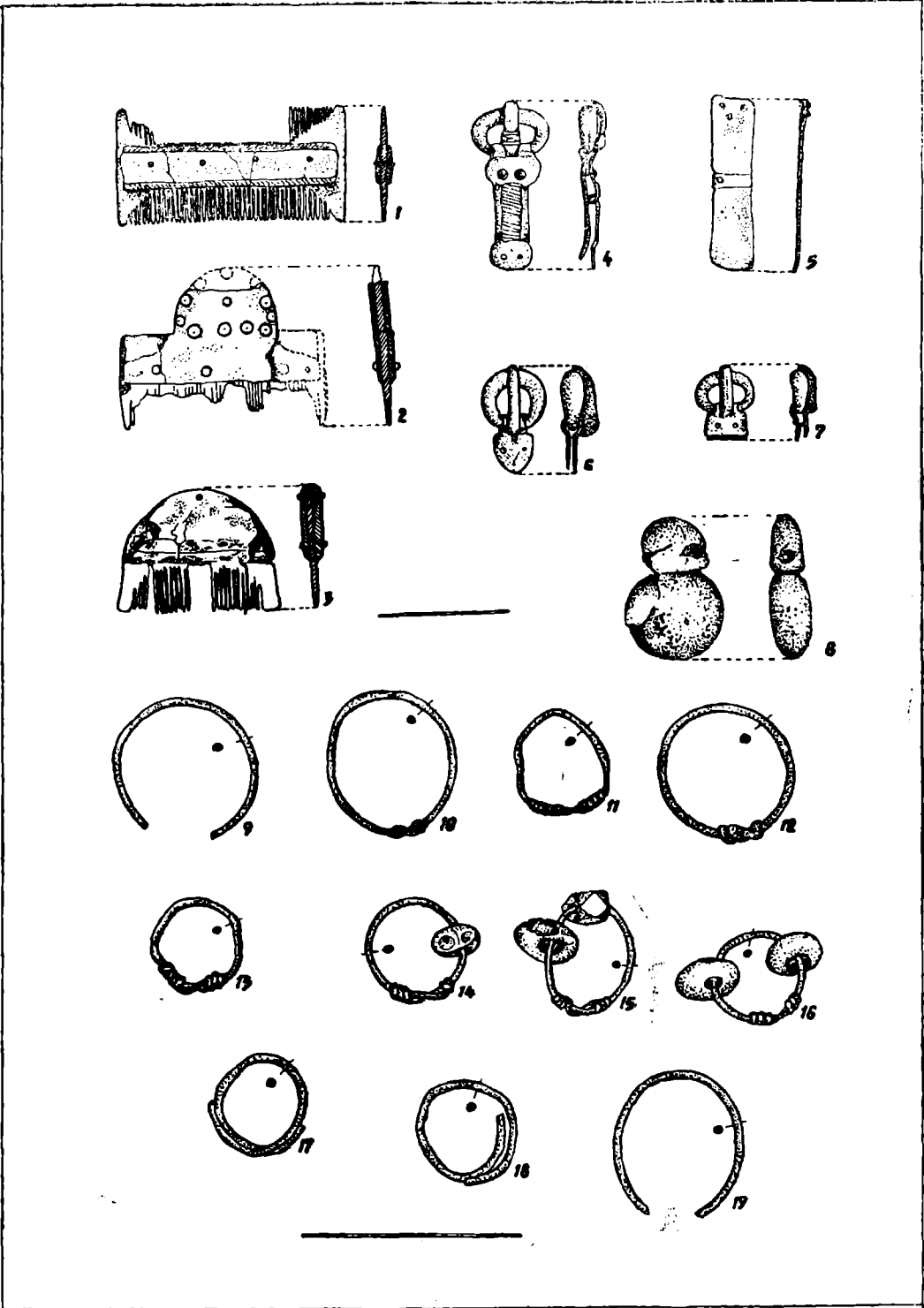
Pl. 1 — Plan de situație al cimitirului de la Fântânele „Rât”.

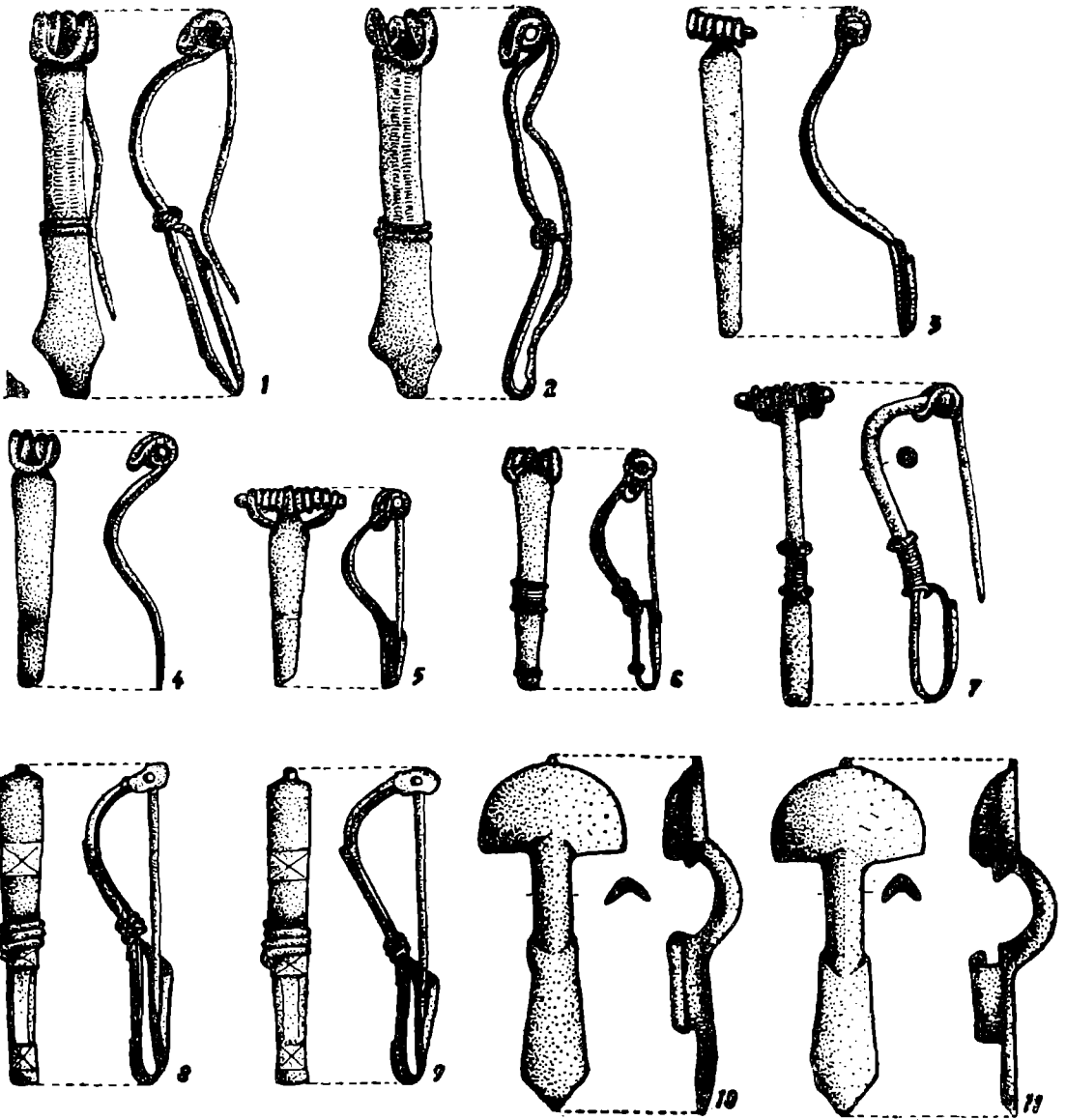
Pl. II — Planul necropolei de la Fântânele „Râi”.

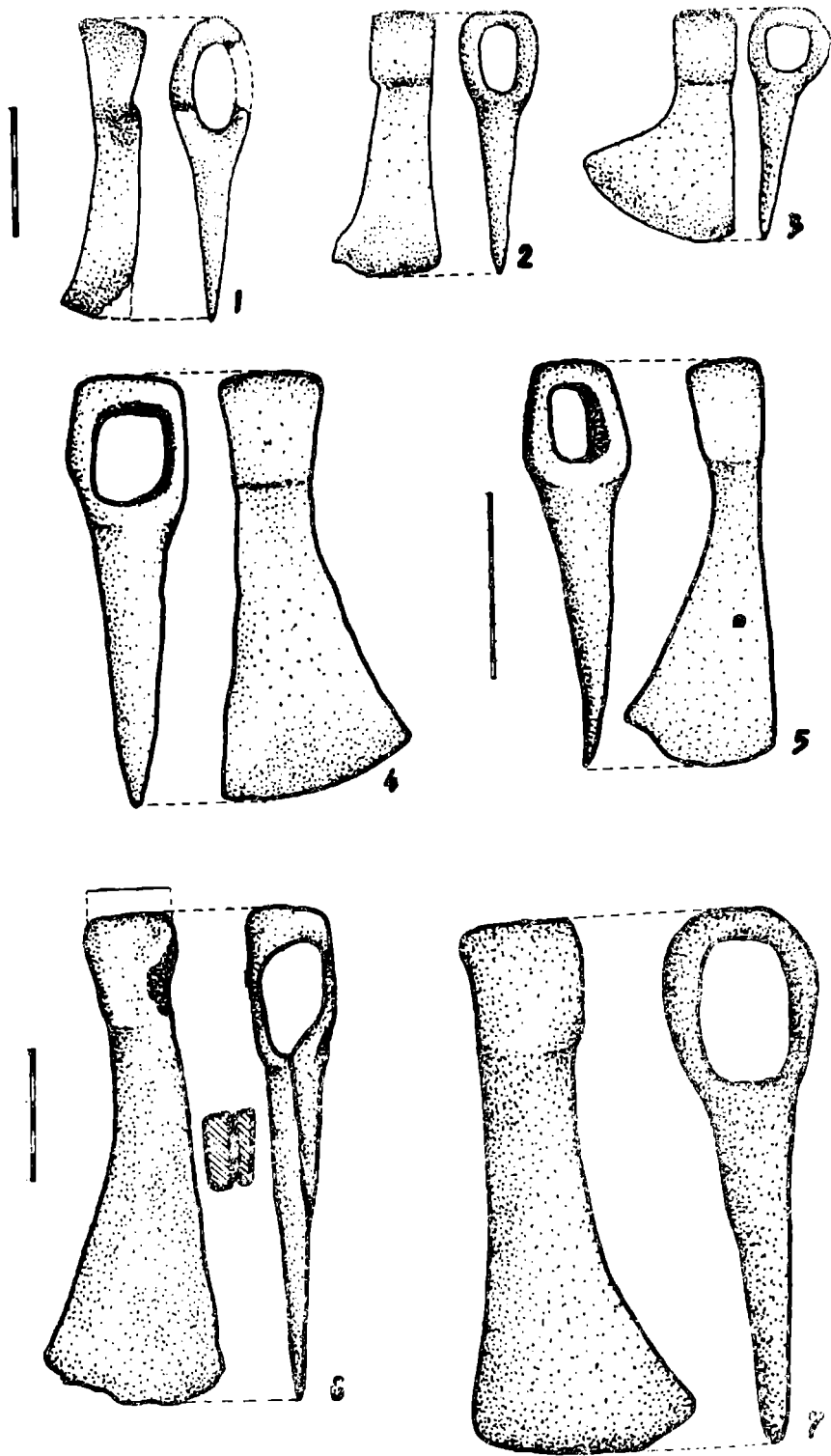
Pl. III — Inventarul mormintelor de la Fântânele cercetate în 1994, M₁₇ (1), M₁₈ (2—7), M₁₉ (8—9).

Pl. IV — Obiecte de podoabă din os (1—3), bronz (4—7, chihlimbar (8), argint (9—16). găsite în M₁ (9—19), M₃ (4—5, M₅ (1), M₇ (6), M₈ (2), M₉ (3, 7), M₁₆ (8).

Pl. V — Fibule din bronz din M₁ (8, 9), M₂ (1—2), M₃ (5), M₅ (4, 6), M₆ (3), M₁₁ (7),
M₁₃ (10—11).

Pl. VI — Topoare provenind din aria culturii Sântana de Mureș-Cerneahov :
 1. Nerusaj ; 2. Târgșor ; 3. Kriniki, 4. Zurovka ; 5. Kompanijcy ;
 6. Fântânele ; 7. Budești.